

OLASZORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA AZ ABESSZIN VISZÁLYIG

MÉG A HÁRMAS SZÖVETSÉG idejében történt, 1904-ben, amikor bizonyos szálak kezdtek már szövődni Olaszország és Franciaország között, hogy Bülow német kancellár egy olyan fiatal hölgyhöz hasonlította Olaszországot, akinek sokan udvarolnak, de aki éppen azért marad pártában, mert egyik udvarlójának sem tud ellentállni. Olasz részről Róma polgármestere felelt akkor a német kancellárnak azzal, hogy Olaszországot inkább olyan leányhoz lehetne hasonlítani, akivel valóban sokan flörtölnek, de aki csak azért nem tud férjhez menni, mert túl kicsiny a hozománya és túl nagyok az igényei.

Ez az egész európai nyilvánosság előtt lezajlott párbeszéd nemcsak azért említésreméltó, mert jól jellemzi az akkori helyzetet, — a növekvő bizalmatlanságot Berlinben és az egyre gyakoribbá váló „extraturokat“ Róma és Párizs között — hanem azért is, mert az olasz külpolitikának sokat emlegetett irányváltzásait a helyes nézőpontról szemléli. Az olaszok politikájával szemben időnkint hangoztatott kifogásokat ugyanis — machiavellizmus, sacro egoismo, a kitartás hiánya — tévedés volna és nem is lehetne az olasz nép jelleméből magyarázni. S ha a laikusok szemében az olasz külpolitikának annyi bizonytalan pontja és oly kiismerhetetlen szabályai vannak; ha a nagyvilág értetlenül áll szemben az olasz-angol, olasz-francia és olasz-német viszony sokszor meglepő fordulataival — a rejtély, úgy hisszük, nem az olasz nép lelki alkatából, hanem inkább abból ered, hogy a külföld általában helytelen szempontból akarja megítélni az olasz politikát. Az európai közvélemény rendszerint megfeledezik arról, hogy Olaszország is egyik függvénye a nemzetközi politikának; hogy hajójának a Földközi-tengernek nevezett tó hullámaival kell megküzdenie, ahol több, nálánál régibb és erősebb nagyhatalom kavarja fel a vizeket; hogy az olasz belpolitikában sokáig két ellentétes, pacifista és imperialista áramlat küzdött egymással s hogy ugyanakkor az olasz külpolitikában is mindig két irány keresett egyszerre érvényesülést: az egyik a Duna völgyére és a Balkánra, a másik Afrikára nézett.

Ha ezeknek a sokszor ellenkező vagy legalább is divergáló erőknek a vonalát nézzük, igazat kell adnunk a római polgármesternek, nem a leányzó jellemében van a hiba, hanem a körülményekben: sok az udvarló, Angliától Oroszorszáig minden valamirevaló hata-

lom állandóan kísérletezik Rómában; nagyok az igények, Olaszország európai és gyarmati nagyhatalom akar lenni egyszerre és aránylag kicsiny a hozománya, de nem jellemi, sőt nem is annyira anyagi erőiben, mint inkább külpolitikai (katonai, diplomáciai és kolonizációs) hagyományokban.

Mindez persze nem vonatkozik a mai Olaszországra. Corradini hasonlata, „Olaszország a nagy proletár“, a múlté s annak a német történetírónak megállapítása, hogy az olasz egység idegen nagyhatalmak segítségével jött létre s hogy az olasz nép így ajándékba, mintegy előlegbe kapta függetlenségét, amelyet még nemzeti cselekedetekkel kell magáévá tennie, már legalább is a félmúlté. Olaszország non Európa nincstelenje többé, a „földrajzi“ Itália valóban szerves életet élő birodalomná vált, s Mussolinira kétségkívül nem áll az, amit Crispire és Bismarckra mondtak, hogy külpolitikájukat előre bukásra ítélte a mögöttük álló társadalom kiegyensúlyozatlansága, a nép politikai iskolázatlansága és az újszülött állam külpolitikai gyakorlatlansága; de azért talán nem érdemtelen egy pillantást vetni arra a tegnapi, amelyen az olasz jelen épül.

A MAI ITÁLIA ajándékozza a világnak a nemzetiségi állameszmét — 1867-ben hangzott el ez a büszke jóslat egy, a milánói akadémia pályadíjával kitüntetett tanulmányban s az olasz Risorgimento kétségkívül ilyen küldetéssel indult el útjára. Mancimtól, az egységes Olaszország egyik szellemi apjától származik a ma is modernnek ható tétel: minden népnek legyen meg a maga állama, amely azóta európai körútra indult, hogy karrierjének két kiemelkedő állomását Wilson 14 pontjában és a nemzeti szocialista forradalomban érje el. A Risorgimento a maga egyházellenességével, radikális liberalizmusával és demokratizmusával mindenesetre nem tagadta, hogy a népek együttélésének ez az új, mechanisztikus rendező elve ellentétben áll a történelmi állam gondolatával; nem tagadta, hogy ez a nemzetiségi elv egyenest a francia forradalom eszméjéből született Ramit pedig az ugyanolyan elveket hirdető és ugyanolyan szellemi származású nemzeti szocializmus tagad) s aminek konzekvenciáit a Risorgimento gyakorlatilag is levonta: belpolitikájában a tömeg uralmát demokráciának hívta s külpolitikájában az „egy nép, egy állam“ elvét pártolta, a történelmi állameszmével, például az azt érvényesítő osztrák-magyar kiegyezéssel szemben.

A Risorgimento gyökerei mindenesetre nem csupán ideológiailag vezettek át az Alpeseken Nyugat felé. Anglia és Franciaország tanácsal, pénzzel, önkéntes csapatokkal, sőt hadihajókkal is támogatta az olasz nép 49-es és 59-es szabadságháborúját s mint a világháborúban, úgy 1870-ben is harcolt egy Garibaldi-csapat a franciák oldalán. És érdekes, hogy az 1866-os háború, amelyet pedig csak a poroszok segítségével nyerték meg, hála helyett inkább gyűlöletet keltett az olaszokban Bismarck Berlinjével szemben (az olaszok a külön béketárgyalás miatt szószegéssel vádolták a kancellárt), pedig abban az időben Benedetto Croce szerint az istenítésig ment az olaszok csodálata a németek iránt, amit alátámasztott a Savoyai és a Hohenzollern-ház politikusainak egyaránt Vatikánellenes irányzata. A külpolitikai ellentét azonban ennek ellenére is tartós volt az olaszok és a németek között. Az olasz külpolitika a nemzetiségi állam elvi alapján állva, célját kizárólag az irredentizmusban kereste, de nem Nizza,

Savoya, Corsica és még kevésbé az angol kézre jutott Maita felé, hanem Ausztriának olasz lakta területén, amivel a németek már 1866 előtt is szembeszálltak. A frankfurti parlament 1848-ban kimondotta, hogyha az olasz hadsereg Trienthez vagy Trieszthez nyúl, beáll a casus belli a németek számára, később pedig Bismarck is kijelenti, hogy az olasz irredentizmus Triesztben a porosz bajonettekbe ütköznék. Mindez természetesen németellenes hangulatot teremtett még a szellemileg német irányzatú olasz körökben is, úgyhogy a Risorgimento külpolitikája meg lehetőséget nyújtott a hetvenes években: Olaszország háta mögött a nyugati nemzeteket, maga előtt pedig a középeurópai német-osztrák blokkot látta, amellyel szemben nem hadseregének, hanem ideáljainak erejében bízott. Így alakult ki az az idealisztikus pacifista olasz közvélemény, amely az adriakövyéki irredenta mellett megfélekedett a Földközi-tengerről és a gyarmati lehetőségekről és így történhetett meg, hogy amikor az angolok 1892-ben azt ajánlják az olaszoknak, hogy szállják meg együtt Egyiptomot, az olasz kormány elutasítja a kínálózó alkalmat, katonai készültségére való hivatkozással. Az olasz közvélemény egyébként is méltatlankodva hárit el magától minden imperialista gondolatot, úgyszólván zokszó nélkül túri el 1896-ban az aduai vereséget, amelyet pedig valószínűleg meg lehetett volna torolni az abesszineken; és amikor a századfordulón a többi nagyhatalommal együtt Olaszország is megszáll egy kínai kikötőt, Sanmunt, az olasz közvélemény felháborodása a kikötő kiürítésére kényszeríti az olasz kormányt.

A Risorgimento azonban csakhamar veszít lendületéből. Az anarchiaként értelmezett liberalizmus megbénítja az állam erejét s külpolitikai téren is egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a Risorgimento fegyvere, az eszme, nem tudja megvalósítani a célt, az irredentizmust. Amikor azután 1878-ban a nagy ellenfél, a Monarchia megkapja Bosznia-Hercegovinát, a régi patrónus pedig, Franciaország 1881-ben ráteszi a kezét Tuniszra, „Szicília folytatására“, Olaszország két hirtelen megnövekedő nyomás közé kerül: az Adrián túlsúlyra jutó Monarchia és a Földközi-tengeren előrenyomuló Franciaország állja el a kilátást Róma elől, aminek hatása alatt az olasz külpolitikában érdekes fordulat áll be. Olaszország legnagyobb ellenfelének, a Monarchiának oldalára áll, csatlakozik a német—osztrák-magyar szövetséghez. Hogy erre milyen megfontolás vezette, ma még nem egészen Világos. Lehetséges, hogy egyszerűen az erősebb félhez szegődött, de az is lehet és ez látszik a legvalószínűbbnek, hogy az olasz elhatározás mögött Anglia állott, amely különben is régi barátja volt az olaszoknak. A politikai ideálok hasonlósága és az angol-olasz kulturális kötelékek mellett (amelyeknél talán csak a napóleoni időkig tartó északolasz-bécsi kapcsolatok voltak bensőségesebbek) érzelmi szálak is szövődtek az angol sziget és az olasz félsziget között. Ezeken kívül azonban külpolitikai események is tanúskodnak az angol-olasz barátság mellett, az új olasz királyságot elsőnek és sokáig egyedül Anglia ismerte el s az angol kormány Viktoria királynő ellenére is pártját fogta az új királyságnak, ettől datálódik — írja Seignobos az 1932-es Encyclopaedia Britannicában — az angol-olasz barátság, amely nem szűnt meg inspirálni a brit politikát. Angliának érdekében állott, hogy a vele akkor még rivalizáló Franciaország hátában talpra állítson egy másik földközitengeri hatalmat (a balance of power elvének megfelelően) s a 70-es évektől egészen az 1904-ben megkötött angol-francia antantig Anglia valóban mindenütt ellensúlyként játszotta ki Olaszországot Franciaország ellen. Erre a szerepre pedig Olaszország

annál szívesebben vállalkozhatott, mert katonailag nehezen védhető hosszú partvonalára állandó fenyegetésként nehezedett a Földközi-tenger akkor is, ma is vezető hatalmának, Angliának flottája. Mindenesetre tény, hogy amikor Olaszország csatlakozott a hármasszövetséghez, kikötötte az 1882 május 20-i jegyzőkönyvben, hogy a szerződés nem irányulhat Anglia ellen, Arrigo Solmi pedig (a jelenlegi igazságügyminiszter, a Cesare Balbo Storia d'Italia című munkájához csatolt 1848—922-es kiegészítő fejezetben) megállapítja, hogy abban az időben a német—osztrák—magyar szövetséget Anglia is támogatta.

Általában Anglia kezénél fogva vezeti a fiatal olasz nagyhatalmat, az ő segítségével veti meg a lábát Olaszország Eritreában és Szomáliában a nyolcvanas években, angol támogatással szerzi meg a protektorátust Abesszínia felett 1889-ben, amelyet azután az aduai vereség semmisít meg. Egyiptomba is magával akarja vinni Anglia. 1925-ben Anglia, Olaszország és Franciaország együtt osztja fel Abesszínát érdekszférákra és ugyanebben az időben adják át az angolok az olaszoknak Abesszínia határán Jubalandot. Az 1928-as, húsz évre szóló olasz-abesszín barátsági szerződés is Anglia jóváhagyásával jön létre, ami mindazt mutatja, hogy Olaszországnak a Vörös-tengeren való megetelepődését és megerősödését Anglia kezdettől fogva egészen a mostani konfliktus kitöréséig támogatta, sőt ha a jelek nem csalnak, az a január 7-iki olasz-francia egyezmény is Anglia aktív támogatásával jött létre, amely után Mussolini megindította abesszín akcióját.

Egyébként, visszatérve a hármasszövetség megalakulásához, Anglia balkáni érdekei is valószínűvé teszik, hogy Róma Londonnal való együttműködés alapján csatlakozott a német—osztrák—magyar szövetséghez: az angol bálna és az orosz medve küzdelmében nagy szerepet játszott a Balkán, mert az oroszok a Fekete-tenger vízi és a Balkán szárazföldi útján akartak hozzáférközni a Dardanellákhoz és az Égei-tengerhez, amelyen keresztül derékszögben támadhatták volna oldalba Anglia középtengeri útját India felé. A Balkánon az orosz befolyást akkor az osztrák—magyar nagyhatalom ellensúlyozhatta, ha tehát Olaszország az Ausztriaellenes irredenta enyhítésével tehermentesítette a Monarchiát az Adrián, kétségkívül szolgálatot tett az angol politikának.

A századfordulón a Fasoda utáni angol-francia közeledés révén a földközítengeri hatalmak politikájának megváltozása ismét eltolódást hoz létre az olasz külpolitikában. Angliával együtt Olaszország is közeledik Franciaországhoz, amely 1900-ban történt titkos levélváltással szabad kezet ad Olaszországnak Tripoliszban, 1902-ben pedig Róma biztosítja Párizst, hogy a hármasszövetségben való részvétele nem irányul Franciaország ellen. Ez már előszele a nevezetes 1904-es gyarmati egyezménynek, amelyben Anglia és Franciaország szabad kezet ad egymásnak Egyiptomban és Marokkóban, aminek következtében nemcsak az angol-francia antant jön létre és nem csupán Anglia szembe kerülése a hármasszövetséggel, hanem az olasz külpolitika is megváltozik: miután kilátása nyílt Líbiára, az 1906. algezirasi konferencián az angolok és franciák Olaszország szavazatával szorítják ki Németországot Marokkóból.

A külső politikai irányváltozás a belső fejlődésnek is megfelel. A Risorgimento szellemi talapzata tovább korhad, a nemzetiségi elvre

támaszkodó pacifista áramlat szemmel láthatóan gyöngül s mellette, bár egyelőre csak vékony rétegben, feltűnik a nacionalista irányzat, a fasizmus előkészítője, amely csupa olyan gondolatot emel be az olasz közéletbe, az arisztokratikus társadalmi rend, a történelmi állam, a birodalmi-imperialisztikus küldetés eszméjét, amely az egyház és a latinitás hagyományából táplálkozva, szembefordul a Risorgimento egész bel- és külpolitikai fogalmi világával. Közben a „nagy proletár“ megerősödik, külkereskedelme húsz év alatt a négyszeresére növekszik, a népiskolák száma megkétszereződik, a munkabérek emelkednek, az ország gazdasági kapacitása nő, a hadsereg is intézménnyé válik, a nagyhatalmi hinterland, amely Crispick mögül még annyira hiányzott, lassankint kialakul s ezzel párhuzamosan külpolitikai előfeltételei is megteremtődnek a birodalmi politikának. 1907-ben létrejön az angol-orosz közélet is a francia-orosz szövetség mellé, 1909-ben a cár a Monarchia tüntető megkerülésével látogat el Olaszországba s a Közel-Keleten kialakul egymással szemben a két front, az angol-latin-szláv és a német-osztrák-magyar-török, ami már kész hátvédet teremt Olaszország tripoliszi háborújára Törökország ellen. Ilyen előzmények után kerül sor 1911-ben a nagy fordulatra, Olaszország nyíltan letér az irredentizmusban kimerülő pacifista vonalról s a hadüzenettel, a nyugati hatalmak hálózatára támaszkodva, megteszi az imperialista gyarmatpolitika első lépését, megszerzi Líbiát (Tripolitániát és Cirenaicát), valamint a Kis-Ázsiára néző Rhodos és Dodekanézos szigetcsoportot.

Ezek után már nem lehetett meglepetés, hogy Olaszország 1914-ben nem állt a központi hatalmak oldalára. Magyarázatul arra hivatkozott, hogy őt Berlinhez és Bécshez csak védelmi szövetség fűzte s a Monarchia üzent előbb hadat s hogy a szerződés ellenére ezt a hadüzenetet sem közölték vele előzetesen. Olaszország mindenesetre már a világháború kitörésekor biztosította Franciaországot a maga jóindulatú semlegességéről, úgyhogy a francia hadvezetőség fedetlenül hagyhatta az Olaszországra néző határokat és így — erre Mussolini is hivatkozott — az itt felszabadult hadosztályoknak, vagyis Olaszországnak köszönhette Franciaország, hogy 3 Mame-nál ka tudta védeni a németek döntő rohamát.

Hamarosan megérlelődött azonban Olaszország beavatkozása is, mert semlegesnek maradni annyit jelentett volna, mint a Balkánt előre átengedni a Monarchiának vagy Oroszországnak aszerint, hogy melyik marad a győztes? Az 1915. londoni szerződés odaigéri Olaszországnak Triesztet és Trentinót, Isztriát a szigetekkel, egész Dalmáciát, a Dodekanézos végleges biztosítását számára és gyarmati terjeszkedést Afrikában angol és francia területgyarapodás esetén. A világháború azután meghozza a Risorgimento álmainak beteljesülését, Olaszország eléri háborús beavatkozásának főcélját: feldarabolják a Balkánon vele versengő dunai nagyhatalmat és megkapja az irredenta Trentinót, Triesztet és Isztriát, megerősítik az 1914 őszen megszállott Saseno sziget birtokában, amelyről sakkban lehet tartani az albán partokat és az Adria kapuját, végleg neki ítélik Rhodost és a Dodekanézoszt. Magától Dalmáciától Wilson úti el Olaszországot, amely Zárát és Fiumét csak később tudja biztosítani magának, a gyarmati ígéretek teljesítését is Wilsonra való hivatkozással tagadják meg Párizsban.

A gyarmati kérdésben való csalódottsága az elégedetlenkedők sorába viszi Olaszországot, Nyugat-Magyarország visszaszerzésének elősegítésével az olasz diplomácia hajtja végre az első revíziót a békeszerződéseken. Kevéssel rá 1922-ben a fasiszták kerülnek uralomra

és velük a bel-és külpolitikában a Risorgimento eszméjével szembenálló áramlat, amelynek befelé arisztokratikus s kifelé imperialisztikus gondolatköréből csak később bontakozik ki a törekvés az ókori Róma latin és a középkori Róma egyházi hagyományainak folytatására. Hogy miért csak később és hogy ez a későbbi kialakulás végleges jellegét adja-e meg a mai Olaszország külpolitikájának — ez a háború utáni Európának talán legérdekesebb kérdése.

MUSSOLINI amikor először vonult be a Viminalera s képzeletében körülhordozta tekintetét Közép-Európán és a Földközi-tengeren, mindenekelőtt néhány alapvető kérdést kellett, hogy tisztázzon magában. Valóban nagyhatalom-e Olaszország gazdasági értelemben? Megvan-e hozzá a katonai ereje? Hol fekszik Olaszország jövője: az Alpeseken, amelyeknek északi oldaláról az ókori Rómát halálos és a középkori Rómát oly súlyos csapás érte? Az Adrián és a Balkánon, melyen keresztül a Duna völgyébe behatoló germán és szláv nagyhatalom bekerítheti Itáliát? vagy a Földközi-tengeren, amelynek keleti medencéjét köröskörül ellepik a közelebbi múlt emlékei és olasz települések? Vájjon nem ró-e túlnagy terhet Olaszországra ez a három feladat egyszerre, védekezni az Alpeseken, szervező munkát végezni a Dunán és a Balkánon s gyarmatokat hódítani vagy legalább is pozícióharcot folytatni egyebek közt Franciaországgal a Földközi-tengeren és Afrikában?

Mussolini, úgy látszik, elsősorban az első két kérdést döntötte el. Megkezdte a hadseregnek s főként a repülőflottának, valamint azoknak a háborúra képesítő erőknél (emberanyagok és ipari felszerelésnek) fejlesztését, amelyeket a franciák a németekkel folytatott leszerelési vitában „*potentiel de guerre*“-nek neveztek. Ami a többi kérdést illeti, az első fasiszta évek külpolitikája még meglehetősen bizonytalan. A helyzet könnyű volt annyiban, hogy nem tornyosultak Olaszország elé olyan akadályok, mint a háború előtt: a Földközi-tengeren az angol-francia és az Adrián a német-osztrák-magyar együttműködés. Viszont megnehezítette Olaszország helyzetét, hogy a háta mögött sem állott többé a régi antant Angliával s magának a Földközi-tengernek partjain is új területeken vetette meg lábát Franciaország és Anglia, Szíriában, Palesztinában, Arábiában.

Külpolitikai orientációként sokféle lehetőség merülhetett fel, elsősorban a Németországgal való együttműködés. E mellett szóltak Berlin és Róma hasonló revíziós törekvései, valamint a két birodalom földrajzi fekvése, mert Németország és Olaszország együtt áthághatatlanak látszó átlót alkothat a kontinensen keresztül s a Földközi-tengerbe zárt Olaszországnak kijárót biztosíthat a Keleti-tenger vagy legalább is a német szénbányák felé; Németországnak pedig lehetővé teheti, hogy közelébe jusson az Adriának. Mussolini azonban, úgy látszik, több veszedelmet látott Németországnak Trieszt és a Dunavölgye felé való közelítésében, mint amennyi előnyt a német-olasz szövetségben. Számbajöhetett volna a Franciaországhoz való közeledés is, ennek azonban a belpolitikai ellentét és a nacionalista irány hagyományos franciaellenességén kívül az is útjában állott, hogy az akkor

még erőtlén Olaszországnak túl nagy ára kellett volna fizetnie a franciák barátságáért. Nem maradt más hátra, mint ismét az angol orientáció, ami nem is váratott magára sokáig.

Az első koncepció, amely Mussolini külpolitikájából kiolvasható, az orosz nyersanyaghoz vezető út diplomáciai megnyitása mellett, közeledés a Balkán vezető államához, az akkori szerb-horvát-szlovén királysághoz. 1924-ben a radikális szerb párti Nincsecs és Mussolini aláírásával Olaszország és Dél-Szlávia öt évre kölcsönösen biztosítja egymás határait, ezt követi 1925-ben a nettunói gazdasági megállapodás. Az utóbbi szerződés ratifikálása az Adriára féltékeny horvátok és szlovének ellenkezése miatt elhúzódik, ami gyanút kelt Rómában annál is inkább, mert közben 1924 decemberében a délszlávok Zogu-t uralomra juttatják Albániában. Mussolini ekkor szakít a délszláv orientációval, 1925-ben kölcsönt nyújt Albániának s ő nyeri meg magának Zogu barátságát. Ekkoriban szakít Mussolini a Matteotti-ügy közvetett hatásaként a fasizmus radikális irányával is, csendes és vértelen elődje ez a tavalyi német június 30-nak, feloszlatja az ellenzékot, de a milíciát is alárendeli a hadseregnek, maga Mussolini hűségesküt tesz a királynak. Ekkor kapcsolódik össze a fasizmus a dinasztival és kezd közeledni a Vatikánhoz, aelső konszolidációnak ebben az időszakában találkozik 1926-ban Mussolini Chamberlain angol külügyminiszterrel Livornóban s a jelek szerint itt állítják helyre a háború előtti angol-olasz viszonyt, amelynek alapján Anglia mintha visszatérne ahhoz a régi politikájához, hogy Olaszországot játssza ki Franciaország ellensúlyozására, ezúttal Délkelet-Európában. Ekkor már drámai gyorsasággal követik egymást az események. 1926-ban a Földközi-tenger nyugati medencéjében Olaszország figyelmezteti Franciaországot arra, hogy jelen van: az olasz-spanyol barátsági szerződéssel és Mussolini tripoliszi látogatásával. 1927 tavaszán köti meg Olaszország Magyarországgal azóta is fennálló barátsági szerződését s az angolokhoz igazodó Görögországgal azt a megállapodását, amely szerint Görögországot Olaszország látja el hadianyaggal. Ekkor kerül sor a már nyíltan franciaellenes olasz flottatüntetésre Tangerben, amire válaszul Párizsban nyilvánosságra hozzák a másfél évvel előbb megkötött francia-délszláv statusquo szerződést. Mussolini sem késlekedik a ríposztal, tízenegy napra rá Albánia Olaszország védelme alá helyezi magát.

Ezzel leplezetlenül kitör a harc Franciaország és Olaszország között a Dunavölgyében és a Balkánon s itt az olasz politika megint szembezőkö módon párhuzamos az angol érdekekkel: Albánia, ahol Olaszország a befolyását biztosította, nem csupán Bosznia, Szerbia és Macedónia egyedüli természetes kijárata az Adria felé, hanem innen lehet sakkban tartani a Balkánnak e legértékesebb részeit és főképp Szerbia másik tengeri kijáróját, az Égei-tengerhez vezető Vardar-völgyet s innen lehet legkönnyebben lenyomulni a régi rómaiaknak a mai Durazzótól Szalonikiig vezető Via Egnatiáján az Adriától Macedónián keresztül a Földközi-tenger levantei medencéjébe. Mivel pedig Angliának változatlanul az az érdeke, hogy a Szalonikibe vezető út ne kerüljön szláv kézbe (ez egyik nyitja az angol-görög viszonynak is), Olaszország nem csupán a maga érdekeit védte albániai pozíciójával. Olaszország ennek alapján építi ki Balkánpolitikáját, amelynek nyomait mutatja az 1928-as olasz-görög barátsági és olasz-török semlegesség! szerződés. Az olasz diplomácia művésztartják a török-bolgár és a török-görög közeledést is (amelyet később a francia-orosz diplomáciának sikerül beleépíteni a Balkán-blokkba), ekkor jut be egyébként Olaszország a tengeri tanácsba. 1930-ban létrejön az olasz-osztrák barátsági szerződés is, ugyanaz a Schober köti meg, aki a rákövetkező évben a német-osztrák vámuniót készíti elő s ekkor egy pillanatra megint megcsillan az olasz-német közeledés lehetősége. Az erre való kilátásokat azonban megsemmisíti az 1931-es pénzügyi föld-rengés, amely a vámuniós tervre való reakcióképpen nemcsak a kezdődő nemzetközi kereskedelmi válságot élezi ki, hanem az európai nagyhatalmak egymáshoz való viszonyában is eltolódásokat okoz: megint közeledni kezd egymáshoz Anglia és Franciaország, Olaszország egy ideig próbálja fölvenni a küzdelmet a politikai hegycsuzamlással s mivel az olasz külpolitikát nem akarja kiszolgáltatni az angol-francia együttműködésnek, de szembeszállni sem akar a nyugati hatalmakkal, kísérletet tesz az olasz-német-angol-francia együttműködés megszervezésére.

1932 végén turini beszédében fölveti a lefegyverzésen, a revízió és a népszövetség reformján alapuló nagyhatalmi paktum gondolatát, közben Hitler uralomra jut s a négyes paktum világra jön ugyan, de már az eredeti tartalom nélkül. Amikor ezt a halvaszületett paktumot Mussolini ismerteti a szenátusban, már levonja a kudarc tanulságait. Elismeri Hitler békeszeretét és szociális törekvéseinek őszinteségét, de már rámutat az olasz-francia közeledés lehetőségére. Akkor már Rómában ül Jouvenel szenátor, aki mint rendkívüli nagykövet vállalkozik arra, hogy az erősödő német nyomás hatása alatt létrehozza a kiegyezést a két latin hatalom között. Az ellenséges légkör meg is szűnik Róma és Párizs között, de a pozícióharc még erősen folyik Délkelet-Európában. 1934 februárjában megalakul a Balkán-blokk, amelyben Törökország, Görögország, Dél-Szlávia és Románia biztosítja egymás balkáni határait. Az orosz és francia befolyás alatt álló új alakulás agresszív szándékaira nemcsak az athéni angol követség nyilatkozata mutat rá, amely elítéli a Balkán-antantnak Bulgáriával szemben való magatartását, hanem rávilágítanak a nyomban utána bekövetkező albániai események is: Albániában egész nyilvánvalóan belgrádi szálaknak engedve, bezárják az olasz iskolákat s megtagadják az együttműködést az olasz katonai küldöttséggel, erre történik meg a durazzói olasz flottalátogatás, amely után végül is kompromisszum juttatja nyugvópontra az olasz-albán ellentéteket. Közben 1934 márciusában Mussolini, Gömbös és Dollfuss aláírja a három római jegyzőkönyvet, amely 1. a három állam közt meglévő barátsági szerződés alapján tanácskozást ír elő, 2. a három állam egymás közti kivitelének fejlesztésére törekszik s külön intézkedést tartalmaz a magyar gabonaárak emelésére, 3. vámkedvezményt hoz létre Olaszország és Ausztria között.

Érdekes megfigyelni, hogy amíg Franciaország balkáni politikájával akart Olaszországra hatni, addig Olaszország a Dunamedencében igyekezett a francia politikát régi merevségétől eltéríteni s bogy a Balkánon és a Dunán mérkőző két latin nagyhatalom végül is a Brenneren találkozott egymással. Ennek előzményéhez tartozik, hogy Mussolini júniusban még megkísérli a megegyezést Hitlerrel velencei találkozójukon, a rákövetkező Dollfuss-puccs azonban véget vet minden német-olasz kombinációnak, az olasz hadsereg felvonul a Brennerre s Olaszország háta mögött érzi az osztrák függetlenség esetére tanácskozási kötelezettséget vállaló Angliát és Franciaországot. Az angol-francia közeledés mellett megerősödik a francia-orosz együttműködés s ez az 1914-re emlékeztető látvány, valamint a Brenneren való francia-olasz érdekközösség, továbbá az ennek hatása alatt feléledő latin szolidaritás összehozza Mussolinit és Láváit, akik 1935 januárjában létrehozzák az olasz-francia kompromisszumot: a közös elhatározást a Brenner „előterének“, az osztrák különállásnak fenntartására, a szándékot a dunai együttműködésre és a cserét: Olaszország beleegyezik a tuniziai olaszok állampolgársági kiváltságának fokozatos lebontásába, viszont Franciaország a maga vöröstengeri területem és abesszíniai érdekszférájában teret enged az olasz terjeszkedésnek, amivel egyidejűen Laval valószínűleg szabad kezet is ígért Olaszországnak Abesszíniával szemben.

Innen már egyenesen visz az út Strésába, annál is inkább, mint-hogy a német-olasz viszony az osztrák kérdésen túl világnézeti okok miatt is tovább romlik, a nemzeti szocializmus nyomása egyre erősödik nem csupán a katolikus egyház ellen, hanem különlegesen mindennel szemben, ami Rómából ered. Ebben az időben mondják Rómában, hogy a Vatikánhoz és általában a latin hagyományokhoz közeledő fasizmus és a náciizmus közé még az Alpeseknél is magasabb válasz-

falat emel a náciizmusnak ez a Rómaellenessége. Sírásából, ahol első ízben jött létre egyenrangú és nyílt módon az angol-francia-olasz nagyhatalmi kartel, az európai politika útja Rómába vitt volna, — itt akarták megtartani Mussolini elnöklésével a dunai konferenciát — e helyett azonban Addis Abébába vezetett.

IDE TORKOLLOTT Olaszország egész háború utáni politikája is. Számára az afrikai súlypont áttevődött Abessziniára, a nyugateurópai Londonról Párizsra, a közep európai Berlinről a Brennerre, a délkelet-európai a Balkánról a Dunavölgyére. E pillanatnyi helyzet mellett mindenesetre nagy lehetőségek szunnyadnak Olaszország pozíciójában: s ha most Anglia szembeszáll Olaszország abessziniái terveivel, ellenállását kétségkívül az az aggodalom is fokozza, hogy Olaszország ma sokkal önállóbb külpolitikára képes, mint akár egy évtizeddel ezelőtt, . minthogy légi flottája—amely a francia és a német mellett a legnagyobb Európában — nem csupán az olasz partok védtelenségét csökkentette az angol flottával szemben, hanem maga az olasz légi haderő is fenyegető lehetőséggé vált a Földközi-tenger bejáróival, flottabázisaival, elsősorban Máltával szemben, amely az olasz irredentának is egyik cél-pontja, minthogy az ott élő vegyesfajú nép irodalmi nyelve az olasz, amelyet az angolok néhány év óta visszaszorítani igyekeznek az iskolákban és a bíróságokon. Mindenesetre, Anglia ma már tarthat attól, hogy Olaszország idővel nagy igényű partnerévé válhatik a Britbirodalomnak, nemcsak az abesszin-szudáni szomszédság következtében (amely különben sem a Tana-tó zsilipjei miatt válhatik veszedelmessé, hanem inkább az Egyiptomban egyre jobban tért nyerő s egy hetvenezer főnyi kolóniára támaszkodó olasz befolyás miatt); és nem csupán, mert Abesszinia a Suez-Aden és Cairo-Cap vonalra néz, hanem főképp azért, mert az abessziniái terjeszkedés elsősorban a Földközi-tenger keleti medencéjében erősítene meg Olaszország helyzetét. Az olasz gyarmatbirodalomnak ugyanis itt van az igazi kijegecesedési pontja, több szellemi és gazdasági kapocs fűzi ide, mint Közép-Északafrikához, a velencei és a génuai hagyományokon kívül erre irányítja Olaszország terjeszkedési törekvéseit a Rhodos-on, valamint a Dodekanézos sziget-csoporton elfoglalt pozíciója a Dardanellák és a Suez között, ide utalja Itália földrajzi közelsége és az olasz népnek az az életformája, amely őt teszi a legalkalmasabbá a közvetítő szerepre egyfelől Nyugat- és Közép-Európa, másfelől a Levante, Európának, Afrikának és Ázsiának e találkozó-pontja között, ahol sokak szerint az angol világbirodalom katonai súlypontja nyugszik.

Valójában ezzel a tájjal, a Földközi-tenger keleti medencéjével függ össze Olaszország dunai és Balkán-politikája is. Itt jelent versenytársat számára nem csupán az Adriára való nyomásával, hanem a Fekete-tengerre és az Égei-tengerre kivezető utak birtoklásával a kis-antant, ezt a térséget védi a német és az orosz hatalom benyomulásával szemben, itt keres magának támaszpontot a Balkán felé, mely nyílegyenest nyúlik bele a Levante világába.

FREY ANDRÁS